

Marita Mathijssen, *Een vrije geest. Het uitzonderlijke leven van Betje Wolff* (Amsterdam: Balans, 2024, 504 pp., ISBN 9789463823814).

Betje Wolff (1738-1804) wordt meestal in een adem genoemd met Aagje Deken (1741-1804). Ze voerden vanaf 1777 een gezamenlijk huishouden en voorzagen in hun levensonderhoud door te schrijven. Samen publiceerden zij de brievenroman *Sara Burgerhart* (1782), die is opgenomen in de Canon van de Nederlandse geschiedenis. Dat boek was, vanwege de vorm en inhoud, in zijn eigen tijd vernieuwend en vooruitstrevend. Tegenwoordig wordt het gezien als een belangrijke Verlichtingspublicatie en een vroege bijdrage aan het ontluikende feminisme in Nederland.

De afgelopen eeuw verschenen er drie dubbelbiografieën over deze twee vrouwen, door Johanna Naber (1913), Henriette Ghijsen (1954) en Piet Bruijnsters (1984). Die boeken hebben hun twee-eenheid verder bevestigd. Met die traditie breekt Marita Mathijssen in *Een vrije geest*. Zij kiest er bewust voor de schijnwerper te richten op een van de twee, namelijk op Elizabeth Wolff-Bekker, zoals Betje Wolff na haar huwelijk officieel heette. Als reden geeft zij dat ‘hun persoonlijkheden zo verschillen dat een dubbelbiografie geen recht zou doen aan de een, noch de ander’ (15). Daarbij doet ze *en passant* een oproep voor een zelfstandige biografie over het leven van Deken.

Mathijssen komt er ruiterlijk voor uit dat zij haar boek heeft gebaseerd op de ‘uitstekende, zorgvuldig gedocumenteerde’ biografie van de literair-historicus Piet Buijnsters uit 1984 (13). Haar biografie is dan ook niet zozeer ingegeven door het feit dat er nieuwe bronnen boven tafel zijn gekomen die het door Buijnsters geschetste beeld van Wolff doen kantelen of omdat zij correcties heeft op zijn ‘documentatie’ (16). Mathijssen wil met behulp van recente historische wetenschappelijke literatuur inzicht geven in ‘de moedige keuzes van Wolff die ver buiten het kader van vrouwelijk optreden in haar tijd gingen’ (14). Daarbij doelt zij op literatuur over de patriottentijd en de positie van achttiende-eeuwse vrouwen in het algemeen en schrijfsters in het bijzonder. Deze wetenschappelijke historische kennis vertaalt zij in goed leesbare en toegankelijke paragrafen waarin zij de gegenderde samenleving en de maatschappelijke positie van de vrouw duidt, de Verlichting toelicht, de politieke situatie in late achttiende eeuw beschrijft en de strijd tussen de rekkelijken en preciezen in het calvinisme helder en voor leken begrijpelijk uitlegt. Daarmee is dit boek meer dan een biografie van een vrouw met een vrije geest en een scherpe pen, het geeft ook een goed beeld van een politiek en maatschappelijk turbulente periode.

Een vrije geest is thematisch-chronologisch opgezet en telt zeven hoofdstukken. De hoofdstuktitels zijn een poëtische duiding van het deel van het leven van Wolff dat in het desbetreffende hoofdstuk wordt beschreven. Zo gaat ‘Het norske land’ over haar eerste jaren als domineesvrouw in Middenbeemster en beschrijft het slothoofdstuk ‘Afgebrande lucifers’ de laatste jaren van Wolff en Deken in Den Haag. De ondertitels van de hoofdstukken verwijzen naar de plaats en de tijd waar dat leven zich afspeelde, zoals Vlissingen voor haar jeugdjaren, De Rijk voor haar eerste jaren met Deken, en Trévoux voor hun gezamenlijke Franse jaren. Daarmee geeft de inhoudsopgave al een korte indruk van het leven van Wolff. De hoofdstukken zijn enigszins onevenwichtig van omvang en aard. Het eerste hoofdstuk, over haar leven als meisje en jongvolwassene in Vlissingen en het vierde hoofdstuk, over de eerste gezamenlijke jaren van Wolff en Deken in het Noord-Hollandse De Rijk, tellen slechts 39 pagina’s elk. De overige hoofdstukken daarentegen omvatten gemiddeld 70 pagina’s, ook als ze een tijdsspanne van slechts vijf of zes jaar beslaan. Mathijssen wijdt de geringe omvang van het eerste hoofdstuk aan de beperkte beschikbaarheid van bronnen, onder andere door de vernietiging van archiefmateriaal door twee bombardementen op Walcheren in 1809. De geringe omvang van het vierde hoofdstuk licht zij niet toe.

In hoofdstuktitels als ‘De agressieve periode’ en ‘Het vastgeklonken duo’ klinken de nodige waardeoordelen en daarmee de stem van de biografie luid en duidelijk door. Dat zou te verklaren kunnen zijn uit het soort biografie dat Mathijssen voor ogen had, namelijk een zogenaamde ‘emobiografie’ (14). Al in 2022, in een aankondigend stuk in het online tijdschrift *Neerlandistiek*, maakte Mathijssen duidelijk dat zij weliswaar een wetenschappelijk onderbouwde biografie (‘met noten en literatuurverwijzingen’) ging schrijven, maar zich ook veel ruimte voor interpretatie zou toe-eigenen. Daarmee bouwt Mathijssen voort op eerdere publicaties in haar oeuvre, zoals het boek uit 2021 over negentiende-eeuwse literatuur waarin de hoofdpersoon een fictieve lezer is, en sluit zij aan bij een trend in de geschiedwetenschap waarin nadrukkelijk gekeken wordt naar emoties als onderdeel van de *agency* van historische actoren.

In het aankondigende stuk verzekerde Mathijssen de lezer dat zij haar interpretaties van het leven van Wolff zo zou formuleren dat ze herkenbaar waren als haar eigen zienswijzen. In de proloog van dit boek verduidelijkt ze dit: ‘Ik schrik er niet voor terug om te proberen de gevoelens op te roepen van deze uitzonderlijke vrouw. Ik haal ze uit brieven en uit haar werk, maar vaak moet ik ook gissen’ (14). Ze dicht Wolff dus niet alleen emoties toe op basis van de beschikbare primaire bronnen en haar oeuvre, die zij overigens niet problematiseert en slechts beperkt historiseert, maar ‘probeert te lezen wat er onder de geschreven letters staat’ (14). Daarmee worden de door Mathijssen aan Wolff toegekende emoties leidend in dit verhaal. Wat ook vanaf de eerste pagina’s duidelijk is, is dat ‘emobiografie’ ook op de biograaf in kwestie slaat.

Haar stem en haar emoties zijn duidelijk aanwezig in het verhaal. Ze eindigt het boek zelfs ‘in tranen’ (445). Daarmee stapt zij in de valkuil waar Willem Frijhoff in 2006 al voor waarschuwde toen hij wees op ‘de geopende doos van Pandora’ als gevolg van de ‘interferentie tussen de eigen emoties en die uit de geschiedenis’.

Mathijssen trekt ook in dit boek geregeld een parallel met het heden. Ze gebruikt die hedendaagse vergelijkingen om historische ontwikkelingen te duiden, maar ook om gedrag van Wolff te verklaren. Zo vergelijkt de auteur bijvoorbeeld haar chihuahua, die bij haar op schoot harder blaft omdat zij zich daar veilig voelt, met Wolff die als domineesvrouw scherp van de tongriem gesneden kon zijn omdat zij veilig voelde als gevolg van haar maatschappelijk positie (11). Om Wolffs tolerante houding op politiek en godsdienstig gebied te verklaren, geeft Mathijssen een ‘Wikipedia-achtige uitweiding’ over het toenmalige maatschappelijke klimaat (134). Deze vergelijkingen maken dit boek voor het algemene publiek wellicht aantrekkelijker, maar bij de historicus wekken ze de nodige irritatie op. Niet alleen omdat ze veelal onnodig zijn, maar vooral omdat die nadrukkelijke eigentijdse stem afleidt van het doel dat Mathijssen heeft, namelijk duidelijk te maken hoe Wolff zich als vrouw en als schrijfster een positie wist te verwerven én zich staande wist te houden. Daarin slaagt zij voor mij maar ten dele omdat de veelheid aan toegeschreven emoties en eigentijdse verwijzingen leiden tot nadruk op de biografe in plaats van de gebiografeerde.

Antia Wiersma, Koninklijk Nederlands Historisch Genootschap,
Rijksuniversiteit Groningen